

БАХШИЧИЛИК ХАЁТИМ МАЗМУНИГА АЙЛАНГАН: ЗУЛХУМОР БАХШИ ХАЁТИДАН ЛАВҲАЛАР

Наргиза Раҳматуллаева

Республика Маънавият ва маърифат маркази

Сурхондарё вилояти бўлими раҳбари

<https://orcid.org/0009-0002-0021-5611>

UDK: 94(575.1)

Аннотация: Мазкур мақолада Ўзбекистон халқ бахшиси Зулхумор Шерназарованинг бахшичилик санъатига бўлган чексиз муҳаббати ва бу йўлда босиб ўтган ҳаёт йўли батафсил ёритилади. Унинг болаликдаги илк таассуротлари, устоз-шогирд анъаналари, замонавий шароитда бахшичиликнинг ўрни ва аҳамияти каби жиҳатлар таҳлил қилинган. Шунингдек, мақолада дostonларни излаш, уларни ёзиб олиш ва нашрга тайёрлаш технологияси, бахшиларнинг жамиятдаги роли ва уларга давлат томонидан кўрсатилаётган эътибор ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: дoston, бахшичилик, халқ оғзаки ижоди, Зулхумор Шерназарова, дostonчилик мактаби.

Аннотация: В статье подробно описывается безграничная любовь народной бахши Узбекистана Зулхумор Шерназаровой к искусству бахши и жизненный путь, пройденный ею на этом пути. Анализируются её первые детские впечатления, традиции взаимоотношений мастера и ученика, роль и значение бахши в современных условиях. В статье также рассматривается технология поиска эпосов, их записи и подготовки к изданию, роль бахши в обществе и внимание, уделяемое им государством.

Ключевые слова: эпос, бахши, народное устное творчество, Зулхумор Шерназарова, школа эпической поэзии.

Abstract: This article describes in detail the boundless love of the folk bakhshi of Uzbekistan Zulhumor Shernazarova for the art of bakhshi and the life path she has taken on this path. Her first impressions in childhood, the traditions of the master-student relationship, the role and importance of bakhshi in modern conditions are analyzed.

The article also discusses the technology of searching for epics, recording them and preparing them for publication, the role of bakhshi in society and the attention paid to them by the state.

Keywords: epic, bakhshi, folk oral creativity, Zulhumor Shernazarova, school of epic poetry.

КИРИШ (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Ушбу мақола Ўзбекистон халқ бахшиси Зулхумор Шерназарованинг бутун умрини бахшичилик санъатига бағишлаши ҳақида ҳикоя қилади. Мақолада айtilгандек, унинг бу санъатга бўлган муҳаббати етти ёшида, Қодир бахшининг куйлаётган дostonини эшитиб, юрагида пайдо бўлган. Бу мақола бахшичиликнинг ўзбек халқи тарихида тутган ўрни, унинг ёзма адабиётгача бўлган даврда халқ онгини шакллантиришдаги роли ва ҳозирги кунда давлат томонидан кўрсатилаётган эътиборини ёритиб беради. Шунингдек, у Зулхумор Шерназарованинг шахсий ҳаёти ва ижодий йўли, унинг устозларидан ўрганган сабоқлари, санъатни сақлаб қолиш ва уни ёш авлодга етказишдаги муҳим ролини тасвирлайди.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДЛАРИ (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ / METHODS). Ушбу мақолани тайёрлашда адабий таҳлил ва илмий-тадқиқот методларидан фойдаланилди. Асосий манбалар сифатида халқ оғзаки ижодига оид бахшичилик дostonлари, шунингдек, Тоштемир Турдиевнинг “Шажара” ва “Фозил Йўлдош ўғли” номли китоблари ҳамда С.Турсунов ва Т.Пардаевнинг “Ўзбекистоннинг жанубий ҳудудларида номоддий маданий

тарихи” номли илмий асарларидан фойдаланилди.

МУҲОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Етти ёшида уйига Қодир бахши келган кунини ҳеч эсидан чиқармайди. Қодир бахши эрталабгача дoston куйлаб чикди. Қишлоқдошлари қатори митти қотмадан келган қорамағиз қизалоқ шу куни ухламай дoston эшитиб тонгни қарши олди. Бахши тинди, уйқусизликдан қизарган кўзларини ишқалаганича ҳар кунги юмуши бўлган бир сурув қўйни адирга юраги хапқирганча ҳайдаб кетди. Бу кун унинг тақдирини белгилаган кун сифатида муҳрланиб қолди.

Помир—Олойдан Урал тизма тоғларига қадар. Эдил дарёси бўйидан Хитойгача тарқалган, гўдакдан тортиб кекса одамгача завқ билан куйловчи халқнинг қадимий қўшиқлари ахир кимнингдир томонидан бадиҳа йўли билан куйлаб юборилмаганми?! Нонсиз уй бўлиши мумкин, аммо қўшиқ- сиз уй бўлмаган. Халқлар уруғ-уруғ, қабила-қабила бўлиб яшаган даврларда ҳам ўша уруғ, ўша қабилага оид маъракалари, байрамлари қўшиқ ва ўйинсиз, куй ва оҳангсиз ўтказмаганлар... Ҳар бир уруғнинг, ҳар бир қабиланинг ўзига хос қўшиғи, оҳанги бўлган ва уруғлар, қабилалар ўртасида қўшиқлар ва оҳанглар бўйича доимий мусоҳабалар бўлиб турган. Бу мусоҳаба асосан маълум тантанали кунларда ўтказилган. Энди бир тахминни ўртага ташлаш мумкин: эҳтимол. ана шундай мусоҳабалар — бугуннинг тили билан айтганда «конкурс»лар бахшиларнинг етишиб чиқишига замин ҳозирлагандир?[2]

Зулҳумор ўша куни мусобақа бўлганини тушунмаган бўлсада, аммо юрагини жиз этган бахшининг овози ва дўмбира ноласи бўлди. У шу куни қўйларни яйловга олиб чиққанда баланд овозда бахшидан эшитганларни хиргойи қилиб юрди. Бу камлик қилди. Нимадир етишмагандек бўлди. Кейинги кунларда яйловга қўлтиғига қистириб дostonлар олиб чиқадиغان бўлди. Мактабдан қайтишни, қўйларини яйловга ҳайдашни, дoston ўқишга, ўқиганини хиргойи қилишга

ошиқадиغان бўлди. Қишлоғига бахши боришини эшитадиغان бўлса, қанча узоқ бўлмасин яёв бўлсада топиб борадиغان бўлди. Терма эшитмаса, дoston ўқимаса ҳаётини маъносиз билди. Қодир бахшидан эшитган илк дostonи Зулҳуморни адабиётга ошно қилди.

Мактабида олтинчи синфга кўчганида ўқувчилар пахта йиғим теримига сафарбар қилинар эди. Ушбу сафарбарликдан Зулҳумор ҳам қолмади. Арз-додини кимга айтса ҳам, касал бўладими аммо пахта теримидан озод этилмаган. Теримда ўзини кўрсатди. Теримдан тушган биринчи терим пулига онасидан рухсат сўраб магнитофон ва бир қанча бахшиларнинг касетасини сотиб олди. Энди бахшиларни магнитофондан эшитадиغان бўлди. Бахшилар тили билан айтганда;

Зулҳуморнинг кўнгли чоғ бўлди,

Эшитгани бахши бўлди.

Ўзи яхши қиз эди,

Чайнагани саккиз эди,

Насияси нақд қиз эди.

Гапирганда ҳақ қиз эди

Кўнгли доим тўқ қиз эди

Ўз кунига бек қиз эди

Давраларда сўзлар эди

Баланд чўққи танлар эди

Яхшилиқни излар эди.

Йиллар ўтиб, Зулҳумор улғайиб, бахшиларга шогирд тушади. Бир эмас бир нечта бахшидан ушбу санъатнинг сир — асрорини ўрганади. Дастлаб 14 ёшидан Қодир бахшига шогирд тушади. Бир йилдан сўнг устози Қодир бахшининг вафоти Зулҳумор Шерназарова учун оғир зарба бўлди. Бир йил давомида ушбу мусибат исканжасида қолди, дoston куйламай қўйди.

Ўзбекистон Халқ бахшиси Хушбоқ Марданакулов Зулҳумор Шерназаровани ижодга қайтарди. Ўтган йиллар давомида Шоберди Болтаев, Абдуназар Поёновларга ҳам шогирд тушади. Устозларидан қирқ йил давомида бахшичиликнинг барча сир-асрорларини ўрганди. Халқ ичида Зулҳумор бахши деган номни олиш осон кечмади.

Айтиш керак, фольклор, шу жумладан

бахшичилик бу ўтмишнинг акс-садоси ва бу куннинг ҳам баланд овозидир. Демак, оғзаки адабиётда ёзма адабиёт намуналарида бўлгани каби асарнинг фазилатини, асарнинг қимматини бахшининг ғоявий позицияси белгилайди. Шунини айтиш керакки, дostonда бахшининг позицияси масаласи катта аҳамиятга эгадир. Халқ оғзаки ижоди асарларини яратган санъаткор унда ўзининг дунёқарашини, ҳаёт тажрибаларини, воқеаларнинг моҳиятини халқ нуқтаи назаридан туриб ифодалашга уринади. Натижада мазкур асарда халқ оммасининг объектив дунё ҳақидаги фикр-ўйлари ифодаланади.

Дostonларни бадий тафаккурнинг маҳсули, дейдилар. Халқимизда «Муллали овул кўрқоқ, бахшили овул ботир» деган гап бор.. Агар бу гапни тарихий жиҳатдан олиб қараганимизда жамиятда ва умуман жамият тараққиётида бахшиларнинг катта роль ўйнаганини тасаввур қилиш қийин эмас. Бахшилар ўз дўмбираси билан халқнинг асрий қаҳрамонликларини, меҳнат зафарларини мадҳ этганлар, уларнинг тушкун руҳига мадад берганлар. Шу боисдан ҳам бахшиларимиз бахшичиликни “халқнинг маънавий дунёсини очмоғи, мардлик ва олижанобликни Ватанга бўлган муҳаббатни уйғотмоғи керак..Албатта бунинг учун эса бахшида туғма қобилият ва истеъдод муҳим[2].

Шуниси диққатга сазоворки, ҳукуматимиз томонидан томонидан бахшичиликка, дostonчиликка катта эътибор қаратилмоқда. Бахшичиликка қизиққан ёшларимиз учун Сурхондарёда бахшичилик санъати мактаби фаолият юритмоқда. Унда халқимизнинг 200 нафарга яқин фарзандлари таҳсил олишмоқда. Айни пайтда Зулхумор бахши Шерназарова Термиз шаҳридаги Бахшичилик мактабида катта ўқитувчи. Унинг ўнлаб шогирдлари Республика ва халқаро миқёсда ўтказилаётган турли танловларда фахрли ўринларни қўлга киритмоқда.

“Ҳеч эсимдан чиқмайди турмушга

чиққанидан кейин уйимизга мени кўргани биринчи бўлиб бахшилар ва олимлар келди. Қайнатамдан бахшичиликни ташламаслигимни илтимос қилди. Қайнатам эса уларга “турмуш ўртоғи нима деса шу бўлади”,-дейди. Дўстлик ордени соҳиби Зулхумор Шерназарова. Ҳаётимда яна бир қувончли кун 2021 йилда Президентимиздан Дўстлик ордени олган куним бўлди. Президентимиз “Сиздек аёллар кўп бўлса, кўплаб орден тақаман, Сурхон воҳасига менинг саломимни етказинг”,-деб айтган сўзи мени ғоятда руҳлантирди[4].

Бахшичилик ғоятда мураккаб иш, нафақат дostonни ёддан билиш, дўмбирани ижро этиш балки, ижро ҳам бахшининг юрагидан, қалбидан чиқиши керак. Чунки бахши эшитган одамнинг юраги сел бўлиши, этини , қалбини жунбушга келтириши керак. Булар бўлмаса у бахши эмас

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2018 йил 1 ноябрдаги “Халқаро бахшичилик санъати фестивалини ўтказиш тўғрисида”ги қарорига асосан Термиз шаҳрида I-Халқаро бахшичилик санъати фестивалининг ўтказилиши халқимизнинг асрий мероси бўлган бахшичиликка ва унинг намоёндаларига бўлган эътибор ва имкониятлар яратиш бериши билан биргаликда кўплаб умидли бахшиларни юзага чиқарди. Ушбу фестиваль Зулхумор Шерназарова фаолияти учун янги имкониятлар яратди.

Илмий-тарихий манбаларнинг гувоҳлик беришича, бахшилик жуда ҳам қадимий даврларга бориб тақалар экан. Модомики, Ўрта Осиёнинг энг қадимий давлатлари Бактрия, Сугдиёна, Хоразм, Марғиёна экан, бу жойларда туркий халқлар истиқомат қилганлиги, демакки, уларнинг жуда қадимий юксак маданияти бўлиб, бу маданиятнинг бир қисmini халқ ижодиёти ташкил этганлигини қайд этиб ўтмоқ керак. «Авесто» деган буюк китоб оғзаки равишда яратилган ва «Авесто»нинг илдизи Бактрияга келиб тақалади. («Авесто» — қадимги «упастха» сўзидан бўлиб, асосий

матн маъносини англатади). Бу китоб неча йиллар ва ҳатто асрлар мобайнида оғзаки ижодда шаклланиб юриб, сўнгра ёзма манбага айланган[3].

Халқ поэзиясининг руҳи шундан иборатки, инсон руҳиятини, унинг тафаккур доирасини, дунёқарашини, ҳаёт тарзини хоҳ элементар равишда бўлсин, хоҳ мукамал тарзда бўлсин, рўйирост ифодаб беради. Шу билан бирга, оммани ўз орқасидан етаклай билади.

Сурхондарёда тўйлар бахшиларсиз ўтмайди. Бахшичиликни ҳаётини мазмунига айланган Тўйларда бахшилар қаторида ўтириб устозлари билан дoston айтди. Зулхумор бахши ҳам дoston айтганда даврадагилар чуқур ўйга тушади, ижрони жон қулоғи билан тинглайди. Тўй-у ҳашамлар Зулхумор бахшисиз ўтмайди. Бугунги кунда Зулхумор Шерназарова 10дан зиёд дostonларни ёддан билади. Шу бугунга қадар унинг “Олтин ковоқ”, “Юлдуз-Қундуз”, “Момогул Мостон” каби дostonлари нашр этилди.

ХУЛОСА (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Зулхумор Шерназарованинг ҳаёт йўли ва фидойилиги

бахшичилик санъатининг нафақат тарихий мерос, балки бугунги кунда ҳам тирик ва ривожланаётган санъат эканидан далолат беради. Унинг етти ёшида эшитган бир дostonи бутун тақдирини белгилаб берди. Устозларидан олган билим ва кўникмалари, шунингдек, бутун умр давомида кўрсатган меҳнати туфайли халқ орасида "Зулхумор бахши" номини олди ва ўзини бахшичиликнинг ҳақиқий вориси сифатида намоён этди.

Мақолада кўрсатилганидек, бахшичилик шунчаки дoston айтиш эмас, балки халқнинг руҳиятини, қаҳрамонлик ва мардлик фазилатларини жонлантиришдир. Зулхумор Шерназарова бу йўлда нафақат ижрочи, балки буюк анъаналарнинг давомчиси ва ёш авлодга устозлик қилувчи фидойи инсондир. Унинг Термиз бахшичилик мактабидаги фаолияти, шогирдларининг ютуқлари бу санъатнинг келажаги порлоқ эканини исботлайди.

Хулоса қилиб айтганда, Зулхумор Шерназарованинг ҳаёти бахшичилик санъатига бўлган чексиз муҳаббатнинг ёрқин намунаси бўлиб, бу қадимий меросни асраб-авайлаш ва келажак авлодларга етказишда муҳим аҳамият касб этади.

АДАБИЁТ ВА МАНБАЛАР РЎЙХАТИ (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Турсунов С., Пардаев Т., Турсунов А., Тоғаева М. Ўзбекистоннинг жанубий ҳудудларида номоддий маданият тарихи - Тошкент: “Муҳаррир”, 2012.
2. Турдиев Т. "Шажара" – Тошкент: “Нур” ишлаб чиқариш бирлашмаси, 1978.
3. Турдиев Т. "Фозил Йўлдош ўғли" – Тошкент: Ғофур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1978.
4. Дала ёзуви. Зулхумор Шерназарова билан суҳбат, 2025 йил 10 май.
5. Ahmedova G.O'. O'zbekistonning janubiy hududlarida baxshichilik an'analarining etnomadaniy jarayonlarga ta'siri (XIX asrning ikkinchi yarmi- XXI asr boshlari). Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. –Termiz, 2022. – 151 b.